

Geleerde lessen van het regionaal leernetwerk Preventie onbedoelde zwangerschap in Hollands Midden

Auteurs

Ilona Wildeman¹, Hilde van Keulen¹, Elianne Lambermon¹, Kirsty van der Geest², Ariene Volmer², Mariette Haak³, Carolina Honig³, Nicolette Kager⁴, Liza Schreuder⁵ & Pepijn van Empelen¹

¹TNO, ²Reos, ³GGD Hollands Midden, ⁴Gemeente Leiden, ⁵Gemeente Alphen aan den Rijn

Aanleiding

In de regio Zuid-Holland is het abortuscijfer hoger dan het landelijk gemiddelde (10.3 vs 8.6 abortussen per 1000 vrouwen tussen de 15 en 45 jaar; Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd, 2019). In de regio Hollands Midden is 10% van de moeders (zeer) jong (13 tot 25 jaar; Perined, 2019). De oorzaak hiervan is onder andere inadequaat anticonceptiegebruik. Jongeren in de regio Hollands Midden gebruiken bij de eerste geslachtsgemeenschap vaker geen anticonceptie vergeleken met heel Nederland (11 vs 8%), evenals bij de eerste geslachtsgemeenschap met de laatste partner (16 vs 14%). Van de seksueel actieve meisjes gebruikt 10% geen anticonceptie (GGD Hollands Midden, 2017). Ook het bezoek aan de Sense-sprekuren (sprekuren waar jongeren terecht kunnen voor vragen over o.a. seks, liefde en soa's) in de regio Hollands midden toont aan dat er risicofactoren zijn voor onbedoelde zwangerschap en dat jongeren seksueel minder weerbaar zijn. Het aantal Sense-consulten was 159 in 2018; deze consulten werden vooral door jongeren (<25 jaar) bezocht en gaan het vaakst (102 consulten) over anticonceptie, seksualiteit en seksueel geweld. De regio Hollands midden heeft 801.600 inwoners, waarvan 102.000 jongeren in de leeftijd van 15 tot 24 jaar. Uit een peiling blijkt dat in Hollands Midden 12% van de inwoners tot de risicogroep behoort (twee of meer kenmerken als laag opleidingsniveau, alleenstaand, laag huishoudinkomen, moeite met rondkomen of een niet-westerse etniciteit (GGD Hollands Midden, 2020). Met name jongeren met een migratieachtergrond (Turks/Marokkaans/Surinaams/Antilliaans) hebben meer risico op ongeplande zwangerschap, ze gebruiken minder consequent anticonceptie (De Graaf et al., 2017).

Vso-leerlingen en mbo-studenten hebben een verhoogd risico op onbedoelde zwangerschap. Binnen het vso en mbo heeft een behoorlijk deel van de leerlingen een niet-westerse migratieachtergrond (Onderwijsinspectie, 2019). Vergeleken met het vo zijn leerlingen op het vso eerder seksueel actief, vrijen vaker onveilig en hebben meisjes meer ervaring met seks en grensoverschrijdend gedrag (De Graaf et al., 2019). Op het mbo gebruikt 14% van de seksueel actieve vrouwelijke leerlingen (45%) geen anticonceptie, en gebruikt 63% van de leerlingen met een losse partner niet altijd een condoom (De Graaf et al., 2020). Hoewel deze jongeren meer kans hebben op onbedoelde zwangerschap is er weinig structurele aandacht voor de

preventie van onbedoelde zwangerschap. Via scholen zijn deze leerlingen goed bereikbaar. Meer structurele aandacht ten aanzien van relationele en seksuele vorming bij deze doelgroep, inclusief het voorkomen van grensoverschrijdend gedrag, het voorkomen van ongewenste zwangerschap (condoomgebruik, anticonceptiegebruik), bewustwording wat zwangerschap en ouderschap inhoudt, alsook gezonde zwangerschap kan in belangrijke mate bijdragen aan het voorkomen van ongewenste zwangerschappen juist bij deze kwetsbare groepen. Binnen de regio Hollands Midden gaat het in Leiden om 7.865 (mbo) en 1.067 (vso) jongvolwassenen (Gemeente Leiden, 2020) en in de gemeente Alphen aan de Rijn gaat het om 1.400 (mbo) en 214 (vso) jongvolwassenen in de leeftijd van 15 t/m 25 jaar (Gemeente Alphen aan den Rijn, 2019).

In het ZonMw-project preventie onbedoelde zwangerschap is de afgelopen vier jaar met verschillende partijen in de regio Holland Midden samengewerkt aan het voorkomen van onbedoelde zwangerschap op het mbo- en vso. Betrokken partijen waren de GGD Hollands Midden, Mbo Rijnland, Prisma VSO, Rijnstroom College Westerpark, Vso Leystede, Gemeente Leiden, Gemeente Alphen aan den Rijn, TNO, SOA Aids Nederland, Rutgers, KNOV, CenteringZorg, verloskundigen coöperatie Leiden en omstreken (LEO), Expex ervaringsdeskundigen en Reos, met financiering van ZonMw. Deze partijen vormden een leernetwerk en kwamen drie keer per jaar bij elkaar in de vorm van leernetwerkbijeenkomsten waarbij werkvormen uit participatief actieonderzoek (Eelderink, 2020) werden toegepast. Er is gewerkt aan:

1. Een integrale aanpak op de vier pijlers van een gezonde school om onbedoelde zwangerschap te voorkomen, en
2. Het versterken van de lokale samenwerking.

Naar aanleiding van het project zijn diverse activiteiten uitgevoerd op scholen op het gebied van relaties en seksualiteit volgens de Gezonde School-aanpak en is een toolbox (<https://gezondopschoolhm.nl/upload/files/REOS-Preventie-Onbedoelde-Zwangerschap-04-2025.pdf>) ontwikkeld om vso- en mbo-scholen te informeren over (les)activiteiten en middelen voor het thema relaties en seksualiteit, aangevuld met ervaringsverhalen van partners uit het leernetwerk.

Doel

In het project hebben we veel geleerd over het vormgeven van een integrale aanpak en het maken van samenwerkingsafspraken in een regionaal leernetwerk. De geleerde lessen voor het samenwerken in een regionaal leernetwerk en aanbevelingen willen we overdragen naar andere partijen die in een leernetwerk samenwerken, zodat het wiel niet telkens opnieuw uitgevonden hoeft te worden.

Werkwijze

Het ZonMw-project vond plaats van mei 2021 tot en met april 2025. Het leernetwerk bestond uit 23 deelnemers. De geleerde lessen zijn vastgesteld aan de hand van de notulen van de leernetwerkbijeenkomsten (3 per jaar, in totaal 12 bijeenkomsten) en evaluatiegesprekken met leernetwerkliden in jaar 2 (N = 12 deelnemers), 3 (N = 17) en 4 (N = 13). De evaluatiegesprekken werden uitgevoerd door Reos en TNO, vonden individueel of in duo's plaats via teams of telefonisch en waren gestructureerd aan de hand van een interviewprotocol. Vragen die werden gesteld gingen over de successen en verbeterpunten voor de integrale aanpak en samenwerking.

De geleerde lessen voor samenwerking in een regionaal leernetwerk zijn gestructureerd aan de hand van de 5 kernelementen van het raamwerk Leernetwerken in het sociaal domein (LISO; <https://leernetwerkeninhetsociaaldomein.nl/>). Deze kernelementen vormen de basis van een succesvol Leernetwerk en zijn: 1) kennisinfrastructuur, 2) synergie in samenwerking, 3) actieleren als rode draad, 4) het vliegwiel van innovatie en 5) vertrouwen in opbrengsten (Pannebakker e.a., 2025). In Tabel 1 worden de kernelementen toegelicht.

Tabel 1. Kernelementen van leernetwerken in het sociaal domein (Pannebakker e.a., 2025)

<i>Kernelement</i>	<i>Uitleg</i>
Kennisinfrastructuur	Wanneer er sprake is van een goede kennisinfrastructuur helpt dat deelnemers betrokken te houden door duidelijkheid te bieden over ontmoetingen, locaties, en informatie. Verder is het belangrijk dat deelnemers zich eigenaar voelen van het maatschappelijke vraagstuk dat zij willen oplossen. Transparantie en flexibiliteit zijn daarbij cruciaal.
Synergie in samenwerking	Verschillende kennisgebieden en verwachtingen samenbrengen vraagt om open communicatie en begrip. Het is daarom belangrijk om aan kleinere, gezamenlijke resultaten te werken en om synergie te bevorderen
Actieleren als rode draad	Leren in een leernetwerk gebeurt op meerdere niveaus en vereist goede leercondities, reflectie en monitoring van voortgang.
Vliegwiel van innovatie	Innovatie verandert de status quo en heeft gevolgen voor organisaties. Draagvlak en afspraken over gebruik van netwerkopbrengsten zijn essentieel voor succesvolle implementatie.
Vertrouwen in opbrengsten	Verschillende deelnemers ervaren verschillende opbrengsten, zoals kennisuitbreiding, verbeterde zorg, en inzicht in praktijkuitdagingen. Een goed communicatieplan helpt deze te verspreiden.

De geleerde lessen zijn opgesteld door TNO, vervolgens voorgelegd aan kernpartners (Reos, GGD Hollands Midden, en Gemeente Leiden en Alphen), en besproken tijdens een leernetwerkbijeenkomst.

Resultaten

Tabel 2 bevat een overzicht van de geleerde lessen en aanbevelingen voor het vormgeven van een integrale aanpak en het maken van samenwerkingsafspraken in een regionaal leernetwerk.

Tabel 2. Geleerde lessen van het ZonMw-project Preventie onbedoelde zwangerschap in de regio Hollands midden

<i>Kennisinfrastructuur: voor een succesvol leernetwerk is een goede kennisinfrastructuur nodig.</i>		
Situatie in het Leernetwerk	Stappen ondernomen	Aanbeveling
Het gestelde doel aan het begin van het project was om een bijdrage te leveren aan de preventie van onbedoelde zwangerschap in de regio Hollands Midden op het vso en het mbo. Vso scholen gaven echter aan nog niet te maken te hebben gehad met leerlingen die onbedoeld zwanger raken en konden zich daarom minder goed vinden in het gestelde doel. Ook voelden leernetwerklleden zich niet altijd goed betrokken en op de hoogte van de voortgang van het project.	In overleg met de betrokken partners is besloten de doelstelling van het project aan te passen. De focus werd verlegd naar het verhogen van de seksuele kennis en weerbaarheid onder leerlingen en studenten en het daardoor voorkomen van onbedoelde zwangerschap. Door deze jongvolwassenen de juiste tools te bieden om seksueel weerbaarder te worden zijn ze niet alleen beter beschermt tegen een onbedoelde zwangerschap, maar ook tegen ander seksueel risicogedrag. Daarnaast werd bij elke bijeenkomst gestart met een samenvatting van de aanleiding, het doel, de meerwaarde en deliverables van het project, zodat betrokkenen op de hoogte blijven. Er werd tussentijds regelmatig geëvalueerd op de doelstellingen, betrokkenheid van leernetwerklleden en de voortgang van het project.	Reflecteer regelmatig op de gestelde doelstellingen, of partners zich hierin (blijven) herkennen en pas waar nodig aan. Sta tijdens de leernetwerkbijeenkomsten regelmatig stil bij de opgestelde doelstellingen. Herhaal elke leernetwerkbijeenkomst de aanleiding, het doel, meerwaarde en deliverables van het project. Investeer in regelmatige evaluatie momenten van doelen, betrokkenheid en voortgang, zodat waar nodig bijgestuurd kan worden.
Gezamenlijke besluitvorming is gebaseerd op het principe dat alle partijen betrokken zijn en dat er gezamenlijk stappen zijn gezet om tot een oplossing te komen. Echter werd er in de evaluatiegesprekken met organisaties opgemerkt dat er soms lang stil werd gestaan bij één onderwerp en dat het doorhakken van knopen lang kan duren. Eén van de doelen binnen een leernetwerk is om iedereen aan het	Het laten horen van verschillende meningen is erg belangrijk en waardevol in de context van een leernetwerk. Door iedereen's mening te laten horen kan er veel van elkaar geleerd worden. Echter bleek dat sommige onderwerpen niet relevant waren voor alle leernetwerkpartners. Binnen het project zijn drietal werkgroepen, naast het Leernetwerk, opgesteld waarin verschillende thema's aan bod kwamen. Deze overleggen waren: 1) samen koers bepalen overleggen, waarbij de relevante partners werden betrokken om gezamenlijk over de strategische koers na te denken, 2) denktank communicatie, waarbij samen met een groepje vertegenwoordigers vanuit het Leernetwerk nagedacht werd over communicatie-activiteiten, en 3) pijlersessies met scholen, waarbij	Activeer partners door het organiseren van werkgroepen waarin de relevante partijen met elkaar kunnen nadenken over de te zetten acties, om blijvende betrokkenheid, efficiënte besluitvorming en opvolging van acties te bevorderen.

woord te laten en zo te leren van elkaar perspectief, maar hierdoor kan het tempo waarin beslissingen worden genomen afnemen.	afstemming plaatsvond tussen deelnemende scholen op de vier pijlers van een gezonde school. Terugkoppeling van deze verschillende groepen vond plaats tijdens de Leernetwerkbijeenkomsten.	
Het was aan het begin van het project zoekende naar gezamenlijk leiderschap en verdeling van taken. In het begin van het project werd het project teveel getrokken door twee organisaties en waren andere organisaties minder goed aangehaakt, onder andere door personele wisselingen en uitval. Daardoor waren de taken niet logisch verdeeld en bleef de begeleiding van scholen achter.	De begeleiding van scholen werd toegewezen aan de GGD. Elke school kreeg een contactpersoon (gezonde school adviseur) toegewezen. Deze persoon ondersteunde scholen bij visie- en beleidsvorming en het kiezen van activiteiten op de pijlers van de gezonde school. Daarnaast zijn pijlerbijeenkomsten georganiseerd voor scholen. In deze pijlerbijeenkomsten kregen scholen toelichting op een pijler van de gezonde school en konden ze onderling ervaringen uitwisselen. De GGD is trekker geworden van de pijlerbijeenkomsten. Daarnaast is de GGD toegewezen als partij die de borging en financiering van resultaten na afloop van het project (het voortzetten van de leernetwerkbijeenkomsten en pijlersessies) op zich neemt. De twee organisaties die aan het begin van het leernetwerk een trekkende rol op zich hadden genomen, hadden op den duur een meer faciliterende/monitorende rol. De ene organisatie richtte zich hierbij meer op de project/procesbegeleiding (organisatie leernetwerkbijeenkomsten, contact onderhouden met leernetwerkliden en communicatie) en de andere organisatie richtte zich meer op onderzoek (monitoren voortgang integrale aanpak / evaluatie organisatie en samenwerking binnen het leernetwerk)	Streef gedeeld leiderschap na; maak een duidelijke en natuurlijke rolverdeling die aansluiten bij het type organisatie. Essentiele rollen zijn een projectleider en procesbegeleider, een onderzoekende/monitorende partij, schoolbegeleiding, inhoudelijke experts en een toekomstige eigenaar en financier.
Uit evaluatiegesprekken bleek dat sommige partijen (zoals interventie-eigenaren) zich wat meer op de achtergrond voelden van het project. Zij voelden zich daardoor minder betrokken en onvoldoende op de hoogte van de voortgang.	Interventie-eigenaren werden betrokken op momenten dat hun inzet nuttig was, bijvoorbeeld bij het organiseren van activiteiten op scholen of het meelesen van teksten van de eindproducten (zoals de toolbox Preventie onbedoelde zwangerschap: https://gezondopschoolhm.nl/upload/files/REOS-Preventie-Onbedoelde-Zwangerschap-04-2025.pdf).	Organiseer een 'tweede schil' om het Leernetwerk heen. Deze schil kan geraadpleegd worden op momenten dat het nuttig is, bijvoorbeeld bij de organisatie van activiteiten of het verkrijgen van feedback op producten. De tweede schil kan bestaan uit bijvoorbeeld experts of uitvoerende organisaties.

Synergie in de samenwerking: met gedeelde passie en wederzijds begrip werken aan een effectieve samenwerking

Situatie in het Leernetwerk	Stappen ondernomen	Aanbeveling
Deelnemers gaven tijdens de evaluatiegesprekken aan onvoldoende op de hoogte te zijn van de ontwikkelingen en voortgang binnen het project, ook buiten de leernetwerkbijeenkomsten om.	Naar aanleiding van de input van de deelnemers is een periodieke nieuwsbrief opgezet en uitgestuurd naar de leden van het Leerwerk (in samenwerking met de leden). Deze nieuwsbrief bevatte onder andere korte informatie over het project, informatie over het onderzoek, belangrijke updates, terugblikken op voorgaande bijeenkomsten, voorstelstukjes om de deelnemers te leren kennen en een agenda. De nieuwsbrief kon verspreid worden binnen de organisaties van de leernetwerkliden. Verder is de denktank communicatie opgericht, bestaande uit leden van het Leernetwerk. Binnen de denktank wordt er gezamenlijk nagedacht over de interne en externe communicatie.	Investeer in de communicatie over de voortgang van het project om de ledenbetrokkenheid van leden binnen een leernetwerk te versterken, ook door een kerngroep communicatie op te richten en een nieuwsbrief te verspreiden.
Er zijn veel wisselingen geweest in betrokkenen tijdens het project. Zo kwam het voor dat er door het vertrek van een individu ook de betrokken organisatie weg viel. Ook hadden organisaties over het algemeen geen invaller bij ziekte, waardoor niet alle organisaties/partijen vertegenwoordigd werden tijdens de leernetwerkbijeenkomsten.	Door regelmatig contact met de betrokken organisaties te houden, konden sommige individuele deelnemers snel vervangen worden bij uitval. Bij wisselingen in deelnemers is er extra aandacht besteed aan het goed overdragen van het project en kennismaking met de projectleider, zodat er tijdens bijeenkomsten zo min mogelijk bijgepraat hoefde te worden. Verder werd aan deelnemers geadviseerd om per organisatie meerdere personen te betrekken bij het project, zodat er bij uitval/ziekte een vervanger kon aansluiten bij de leernetwerkbijeenkomsten.	Houdt regelmatig contact met de betrokken organisaties, en organiseer overdracht en kennismaking om personele veranderingen zo soepel mogelijk te laten verlopen. Adviseer aan organisaties om meerdere personen te betrekken bij een leernetwerk, zodat er bij uitval/ziekte een vervanger kan aansluiten.

Actieleren als rode draad: samen leren en verbeteren in een leernetwerk

Situatie in het Leernetwerk	Stappen ondernomen	Aanbeveling
Binnen een leernetwerk is het van belang om actief samen te leren.	Vanaf het begin van het project hebben we creatieve werkvormen ingezet, en activiteiten in kleine en grotere groepen, om	Wees creatief met het leren binnen het Leernetwerk door

Hierbij is uitwisseling van kennis en het opdoen van ervaringen vanuit verschillende organisatieniveaus en domeinen erg belangrijk. Aan het begin kenden leernetwerken elkaar nog niet goed en waren de doelstellingen nog abstract weergegeven.	kennisuitwisseling en gezamenlijk leren te bevorderen. Voor het inzichtelijk maken van het probleem en de behoeften hebben we bijvoorbeeld met de deelnemers een probleem- en actieboom vormgegeven, we hebben aan deelnemers gevraagd een stip op de horizon te zetten, en de benodigde stappen te beschrijven en we hebben samen met deelnemers gereflecteerd waar zij zich positioneren t.o.v. het project. Verder hebben we regelmatig met subgroepen en stellingen gewerkt om deelnemers te betrekken en activeren.	gebruik te maken van creatieve werkvormen, dit maakt het interessanter voor partners en daagt hen uit om buiten de gebaande paden te denken. Wissel in de bijeenkomst af met plenaire activiteiten en activiteiten in kleinere subgroepen.
<i>Vliegwielen van innovatie: binnen het leernetwerk organisaties en praktijken vernieuwen</i>		
Situatie in het Leernetwerk	Stappen ondernomen	Aanbeveling
De betrokken gemeentes en GGD hadden behoefte om meer zicht te krijgen op de strategische beslissingen die gemaakt werden binnen het project.	Om de gemeentes en GGD meer te betrekken bij het project en de verantwoordelijkheid meer te delen, is er vanaf jaar 3 het 'samen koers bepalen' overleg ingericht. Tijdens deze overleggen werd er door de gemeentes, bestuurlijk verantwoordelijke, GGD, TNO en Reos overlegt over de huidige stand van zaken rondom het project. Het bleek op dat moment nodig nieuwe energie in de groep te brengen en regelmatig contact te houden om de communicatie sterk te houden.	Zorg ervoor dat de betrokkenen verantwoordelijk voor de borging van resultaten goed worden meegenomen in het proces. Plan hiervoor regelmatig overlegmomenten in.
Deelnemers aan het leernetwerk vanuit een school stonden er grotendeels alleen voor, kregen vanuit hun school geen tijd en steun van het management. Daarnaast was er een wisseling van directie binnen de school in de loop van het project. Deze was nog niet voldoende op de hoogte van het project.	Er hebben gesprekken plaatsgevonden met de directie van de school waardoor er uiteindelijk knopen doorgehakt zijn over de betrokkenheid binnen het project (denk aan welke locatie meedoet, welk team verantwoordelijk is en hoeveel tijd zij krijgen voor deelname aan het project).	Zorg ervoor dat ook de directie een deelnemende organisatie aan het leernetwerk het nut ziet van deelname aan het Leernetwerk.

Vertrouwen in opbrengsten: voor elke deelnemer unieke waarde creëren

Situatie in het Leernetwerk	Stappen ondernomen	Aanbeveling
Het proces was voor sommige deelnemers aan het Leernetwerk wat abstract, naast dat zij het wel relevant vonden om met elkaar kennis/gedachten uit te wisselen. Zij waren zoekende naar wat het leernetwerk voor hen kon opleveren.	In het project zijn de volgende stappen gezet om met elkaar naar een eindproduct toe te werken: ○ Jaar 1: Verkennen behoeften, stellen van doelen/prioriteiten, scholen draaiden pilots met lesprogramma's ○ Jaar 2/3: Scholen kiezen voor een vast lesprogramma, uitbreiding van activiteiten op andere pijlers ○ Jaar 4: verzamelen van ervaringen en verwerken in een toolbox (het eindproduct: https://gezondopschoolhm.nl/upload/files/REOS-Preventie-Onbedoelde-Zwangerschap-04-2025.pdf) om vso en mbo scholen in de regio Hollands Midden te informeren over (les)activiteiten en middelen rondom relaties en seksualiteit en waarin ervaringsverhalen zijn opgenomen van partners vanuit het Leernetwerk. Door het werken aan de toolbox werd het voor de deelnemers steeds concreter hoe de verschillende puzzelstukjes binnen het project bij elkaar vallen. De reacties over de toolbox zijn tot nu toe overwegend positief. Leernetwerkliden vinden het mooi om te zien hoe de resultaten samen komen en gebruikt kunnen worden voor andere scholen in de regio Hollands Midden. De GGD zal het eigenaarschap van de toolbox verder op zich nemen.	Zorg vanaf het begin het begin ervoor dat het helder is voor de leernetwerkliden welke lijn er binnen het project gevolgd gaat worden. Bedenk hiervoor per jaar concrete stappen die gezet kunnen worden. Werk toe naar een eindproduct en verzamel tijdens het project ervaringen die hierin opgenomen kunnen worden.

Samenvatting van geleerde lessen

Kernelement	Geleerde lessen
<i>Kennisinfrastructuur</i>	Evalueer regelmatig de doelstellingen en pas deze, waar nodig, aan en herhaal tijdens leernetwerkbijeenkomsten de kern van het project ○ Het oorspronkelijke doel (preventie onbedoelde zwangerschap bij vso-leerlingen en mbo-studenten) werd door sommige organisaties uit het leernetwerk niet herkend. ○ De doelstellingen werden tijdens leernetwerkbijeenkomsten regelmatig geëvalueerd. ○ Naar aanleiding hiervan is het doel aangepast (naar het versterken van de seksuele gezondheid en weerbaarheid van vso-leerlingen en mbo-studenten). ○ Zorg voor herhaling van aanleiding, doel, meerwaarde, en deliverables van het project ○ Regelmatige evaluatie en bijsturing van doelen, voortgang en betrokkenheid bij leernetwerkleiden is essentieel. Organiseer kleine werkgroepen voor gedeeld eigenaarschap, efficiënte besluitvorming en opvolging van acties en betrek een tweede schil van experts en uitvoerende organisaties op gezette momenten ○ Besluitvorming tijdens leernetwerkbijeenkomsten en opvolging van acties duurde soms lang, omdat meerdere perspectieven belangrijk zijn en de groep te groot was. ○ Kleinere werkgroepen met een vertegenwoordiging van leernetwerkleiden (zoals een denktank communicatie) kunnen helpen om gericht te werken aan blijvende betrokkenheid, specifieke thema's, efficiënter besluiten te nemen en acties te bedenken en opvolgen. ○ Een 'tweede schil' van experts en uitvoerende organisaties kan helpen om betrokkenheid en uitwisseling van ervaringen op relevante momenten te bevorderen. Maak concrete afspraken over rolverdeling en leiderschap ○ Leiderschap lag in het begin bij enkele partijen, waardoor het gevoel van gedeeld eigenaarschap ontbrak. ○ Bespreek betrokkenheid en behoeften met deelnemende organisaties en maak concrete afspraken over de rolverdeling. Faciliteer gedeeld eigenaarschap op basis van natuurlijke rollen die aansluiten bij het type organisatie. ○ Zorg binnen het leernetwerk minimaal voor projectleider/procesbegeleider, onderzoeker/monitoring, inhoudelijke experts, en een toekomstige eigenaar en financier.
<i>Synergie in de samenwerking</i>	Organiseer communicatie via een denktank en nieuwsbrieven ○ Partners voelden zich onvoldoende op de hoogte van de vorderingen in het project. ○ Een nieuwsbrief en een denktank communicatie werden opgezet om de voortgang beter te delen.

<i>Actieleren als rode draad</i>	Stimuleer elkaar leren kennen, kennis- en ervaringsuitwisseling en actief leren door creatieve werkvormen ○ Kernpartners kenden elkaar nog niet goed aan het begin van het project. Actieve participatie en actief leren binnen het leernetwerk was niet vanzelfsprekend. ○ Creatieve werkvormen (probleem- en actieboom, subgroepen) hielpen deelnemers om elkaar te leren kennen, om kennis en ervaringen uit te wisselen, actief te leren en mee te denken.
<i>Vliegwiel van innovatie</i>	Organiseer directieoverleg, kennismaking, overdracht en teams per organisatie voor continuïteit ○ Door personele uitval en wisselingen kwam continuïteit van deelname van een organisatie in het leernetwerk in het geding. ○ Daarnaast ervaaarden een aantal leernetwerklleden weinig steun vanuit de directie. ○ Er werd extra aandacht besteed aan kennismaking met nieuwe personen met de projectleider, een goede overdracht tussen personen uit dezelfde organisatie, en organisaties werden gevraagd om binnen de organisatie in teamverband te werken aan het project. ○ Gesprekken met directie van een organisatie zorgden voor meer betrokkenheid en langdurige samenwerking. Organiseer koers bepalen overleggen voor meer eigenaarschap en betrokkenheid van organisaties ○ Potentiële toekomstige eigenaren (GGD) en financiers (Gemeenten) wilden meer zicht en eigenaarschap op de strategische beslissingen binnen het leernetwerk ○ Hiervoor werd een ‘samen koers bepalen’-overleg opgezet waarbij de voortgang en koers werd besproken.
<i>Vertrouwen in opbrengsten</i>	Werk met een stappenplan en werk toe naar een eindproduct dat breder inzetbaar is ○ Leernetwerklleden vonden het leerproces abstract en te weinig concreet. ○ De stappen werden geconcretiseerd door een stappenplan per jaar te ontwikkelen en bij leernetwerkbijeenkomsten te presenteren. Om te zien hoe inspanningen praktisch ingezet konden worden en ervaringen breder toepasbaar te maken, is een toolbox ontwikkeld met (les)activiteiten en ervaringsverhalen. De toolbox kan worden gebruikt door vso- en mbo-scholen in de regio Hollands Midden en is te vinden via https://gezondopschoolhm.nl/upload/files/REOS-Preventie-Onbedoelde-Zwangerschap-04-2025.pdf.

Met dank aan

- ZonMw voor financiering van het project preventie onbedoelde zwangerschap in de regio Hollands Midden.
- VSO Leystede, Prisma VSO, VSO Rijnstroom, MBO Rijnland, Soa Aids Nederland, CenteringZorg, Cooperatie Verloskundigen LEO, KNOV, Expex ervaringsdeskundigen voor participatie in het project en leernetwerk en bijdrage aan de geleerde lessen

Referenties

- De Graaf et al (2017). Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2017. Utrecht: Rutgers/Soa Aids NL.
- De Graaf et al (2019). Seks onder je 25e VSO. Seksuele gezondheid van jongeren in cluster 3 en 4 van het voortgezet speciaal onderwijs. Utrecht: Rutgers/Soa Aids NL.
- De Graaf et al (2020). Factsheet seksuele gezondheid MBO. Utrecht (Rutgers).
- Eelderink, M. (2020). Handboek participatief actieonderzoek. Amsterdam: Uitgeverij SWP
- Gemeente Leiden (2020): cijfers van schooljaar 2018/2019: https://leiden.incijfers.nl/jive?workspace_guid=731ad004-b0f1-4349-b47f-a160e5cc488f
- GGD Hollands Midden (2017). Seks onder je 25e, peiling 2017 GGD Hollands Midden. Leiden: GGD Hollands Midden.
- GGD Hollands Midden (2020). Kerncijfers volwassenen en ouderen per wijk 2016-2020. Alphen aan den Rijn: GGD Hollands Midden.
- Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (2019). Jaarrapportage 2018 van de Wet afbreking zwangerschap. Geraadpleegd van <https://www.igj.nl/publicaties/rapporten/2020/02/06/jaarrapportage-wet-afbreking-zwangerschap-2018>
- Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (2019). Jaarrapportage Wafz 2019. Utrecht: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Pannebakker, N., Kuiper, C., & Concalves-Prins, R. (2025). Het LISO Handboek: Verbeter samen het sociaal domein met leernetwerken volgens de LISO-werkwijze. Leiden: TNO.
- Perined/CBS 2014-2018 CBS, Gezonde Kansrijke Start Leiden